

Szabad György 1924-ben született Aradon – egy személyben „magyarnak, zsidónak és polgárnak”, mint maga vallotta egyik interjújában. A magyar- és zsidóellenes atrocitások miatt családja 1932-ben áttelepült Magyarországra. A budapesti Berzsényi Dániel Gimnáziumban érettségizett 1942-ben. Mivel a *numerus clausus* miatt felsőfokú tanulmányokat nem folytathatott, kertésztanoncnak állt. Az 1944-es üldöztetéseket munkaszolgálatosként élte át, ahonnan „kiváló emberek segítségével” megszökött, ahogy néhány hónap múlva az orosz fogságból is. Ezeknek a tapasztalatoknak a hatására alakult ki benne az az erkölcsi parancs, hogy „aki üldözött volt, abból sohase legyen üldöző”. „Az első napoktól kezdve nyilvánvaló volt, hogy nem fogom a csöbröt vödörrel felcserélni, azaz nem leszek az egyik diktatúra üldözöttjéből és ellenfeléből a másik diktatúra eszköze. Életösztönöm és körülményeim rászorítottak, hogy óvatos legyek, s ez az óvatosság bennem az ellenzékiiséget fenntartva szakmai pályára vitt.” 1945–1946-ban a Kiszegdapárt tagja volt, ezt követően azonban távol tartotta magát a pártpolitikától, és az állampártba sem lépett be. 1945 után egy-két évig gazdálkodott, miközben az ELTE történelem–levéltár szakán tanult. 1950-ben diplomázott. 1951-ig az Országos Levéltárban dolgozott, majd 1951–1954-ben ösztöndíjas aspiráns volt történelemből. Megszerezte a kandidátusi fokozatot, és 1954-től az ELTE Új- és Legújabbkori Történeti Tanszékén tanított adjunktusként. 1956-ban a kari és a Történelem Forradalmi Bizottság tagjává választották, ami azonban nem törte meg szakmai karrierjét. Docens, majd 1970-től egyetemi tanár. Kutatási területe és oktatott tárgyai egyaránt a 19. századi magyar történelem különböző – gazdasági, társadalmi és politikai – aspektusai voltak, középpontban a polgári átalakulással, a neoabszolutizmus és a kiegyezés korával, valamint Kosuth Lajos alakjával. Történelemszemléletére jelentős hatást gyakorolt Bibó István dualizmuskritikája és általában a magyar történelem „zsákutcás” fejlődésként való értelmezése. 1969-ben lett az MTA doktora, 1982-ben pedig tagja. Oktatóként igazi iskolateremtő egyéniségnek bizonyult, és az évek során számos tehetséges diákját indította el a történelemszínvonalon. Az 1980-as évek utolsó harmadáig ellenzéki tevékenységet nem fejtett ki. 1987 szeptemberében azonban már részt vett az első lakiteleki találkozón, és egyike volt a nyilatkozat aláíróinak. Ettől kezdve az MDF legtöbb rendezvényén megjelent – 1989 márciusától a 15 fős

elnökség egyik tagjaként. Mint 1989 nyarán nyilatkozta: „A körülmények úgy hozták, hogy belenőttem a Magyar Demokrata Fórum szervezetébe, annak vitáin alakítottam ki elképzeléseimet az átmenetről, a jövőről. Ebben a szervezetben három olyan elemet találtam meg, amely lehetővé tette politikai és érzelmi kapcsolódásomat: a demokratizmust, a patriotizmust és az ellenzékiiséget. [...] Minden törekvésem arra irányul, hogy gyermekeink és unokáink olyan hazát örököljenek tőlünk, amit méltán szerethet mindenki, aki magyarnak vallja magát. Olyan hazát, amit a demokrácia testet öltött példájaként tisztel a világ.” A Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain és az MDF belső vitáin egyaránt ezt a nemzeti demokratikus álláspontot képviselte.¹⁰²

Magyar Bálint 1952-ben született értelmiségi családban. Apja, aki színháztörténész és színházigazgató volt, magyar köznemesi családból származott, és ősei között tudhatta Szemere Bertalant, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc utolsó miniszterelnökét. Anyja (Siklós Olga dramaturg) szülei kolozsvári zsidó polgárok voltak, akik 1928-ban költöztek át Budapestre. Gyermekkorában jó anyagi körülmények között, harmonikusan és intellektuálisan ingergazdag környezetben telt. A budapesti Fazekas Mihály Gyakorló Gimnáziumban érettségizett, majd a szolgálatos 11 hónapos katonáskodás után az ELTE történelem–szociológia–angol szakán tanult, és ezzel párhuzamosan két félévet a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen is hallgatott. 1977-ben diplomázott. Az MTA Világgazdasági Kutató Intézetében kezdett dolgozni, ahol a kelet-európai országok gazdasági fejlődésével foglalkozott. 1980-ban egyetemi doktori fokozatot szerzett. Kapcsolatba került a szerveződő demokratikus ellenzékkel, és 1979-ben egyike volt azoknak, akik Kádár Jánoshoz intézett levelükben a csehszlovákiai Charta-mozgalom vezetőinek elítélése ellen tiltakoztak, és akciójukhoz a magyar pártvezető segítségét kérték. Emiatt a belügyi szervek látókörébe került, amelyek elérték, hogy 1981-ben kiutasítsák Lengyelországból, ahol néhány társával a lengyel mezőgazdaság helyzetét és – nem hivatalosan – a lengyel

¹⁰² Richter Anna (szerk.): *Ellenzéki Kerekasztal*, i. m. 47–56.

ellenzék tevékenységét tanulmányozta. Hazatérte után elbocsátották munkahelyéről. Ezután néhány hónapig Hankiss Elemér értékszociológiai munkacsoportjában dolgozott, majd 1982-ben a Szövetkezeti Kutatóintézet munkatársa lett, amely akkor az egyik legszabadabb szellemű értelmiségi munkahely volt. Itt kezdett el foglalkozni a magyar parasztság, és ezen belül különösen az úgynevezett kulákság 1945 utáni történetével, amelynek egyik revelatív eredménye a Kalocsa melletti Dunapataj 1944 és 1958 közötti történetéről összeállított háromkötetes dokumentumszociográfiája lett. Schiffer Pál rendezésében 1988-ban ebből készült *A Dunánál* című film. 1981 és 1989 között egyik szerkesztője volt a negyedévenként megjelenő *Medvetánc* című periodikának, amely az évtized legbátrabb társadalomtudományi orgánumai közé tartozott. Kutatómunkája mellett továbbra is kapcsolatban maradt a demokratikus ellenzékkel, baráti viszonyba került Kis Jánossal, és kulcsszerepet vállalt a *Beszélő* előállításának megszervezésében. Ő volt az összekötő a pesti szerkesztők és a sokszorosítást végző dunabogdányi barátja – a Nemzeti Bank visegrádi üdülőjének portása és kertésze! – között. Mindez olyan „jól szervezett konspirációval folyt”, hogy másoktól eltérően ők egyszer sem buktak le. Ezt a munkát tehát „illegálisan” végezte. A különböző aláírási kampányokban viszont nevének vállalásával vett részt. 1988-ban a Pénzügykutató Rt.-be igazolt át, ám kutatással ekkor már egyre kevésbé foglalkozott. 1988 elején egyik alapítója a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, majd novemberben az SZDSZ-nek, amely egyik ügyvivőjévé választotta. Szerepe különösen megnőtt azután, hogy Kis János 1988 őszén ösztöndíjjal Amerikába távozott. A különböző rendezvényeken és az EKA tárgyalásain egyre inkább ő lett az SZDSZ arca, s mivel vitahelyzetekben mindig meggyőzően tudott érvelni, magától értetődött, hogy Mécs Imre mellett a Nemzeti Kerekasztalnál is ő képviselje pártját. Politikusi ars poeticája, melyet az 1968-as lázadó párizsi diákoktól kölcsönzött, így szól: „Legyetek realisták, követeljétek a lehetlent!” Úgy vélte, hogy „Ha az ember csak addig megy el, ameddig engedik, akkor soha semmit nem ér el. Ez az úgynevezett reálpolitika csak a bábok szerepébe juttatja az embert, és nem a politikuséba.” Ezzel szemben meggyőződésévé vált, hogy „politikus csak az lehet, aki mer ellentmondani, és aki mer veszíteni [...]. Aki a kockázatot nem vállalja, az csak függőségbe kerülhet az éppen hatalomban lévőkétől.”¹⁰³

¹⁰³ Uo. 27–46.

Tölgyessy Péter 1957-ben született Esztergomban. Édesapja bányász volt, édesanyja háztartásbeli. Az egyik helyi általános iskolába járt, és az ugyancsak helyi szakközépiskolában érettségizett 1975-ben. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára felvételizett, ahol sorkatonai szolgálatának teljesítése után, 1976-ban kezdte meg tanulmányait. Vidéki évfolyamtársaitól eltérően kollégiumi férőhelyet nem kért; egyetemi tanulmányai alatt mindvégig „ingázott” Esztergom és a főváros között. 1981-ben diplomázott. Az egyetemről az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetébe került, ahol közjogi és érdekképviselési kérdésekkel foglalkozott. *Gazdasági érdekképviselések Magyarországon* című munkája „műhelytanulmányként” az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete kiadásában jelent meg 1988-ban. Bár az 1986–1987-es *Fordulat és reform* érdekképviselésekkel foglalkozó részeit ő írta, az ellenzéki mozgalmakhoz 1988-ig semmilyen kapcsolat sem fűzte. „Tudományos kutató voltam, aki szerette volna a szakmáját minél jobban végezni” – fogalmazta meg akkori életcélját 1989-ből visszatekintve. Az 1988-as gyülekezési és egyesülési törvénytervezettel kapcsolatos műhelyvitákban azonban már hallatta a hangját. Intézetében és más nyilvános fórumokon is a tervezett megoldás ellen sorakoztatott fel érveket. Feltehetően ez indította Magyar Bálintot arra, hogy 1989 januárjában felkérje: véleményezze az akkor közreadott új alkotmánytervezetet. Tölgyessy Péter 118 pontban foglalta össze kritikai véleményét. Munkájával Magyar és vezetőtársai, akik éppen az SZDSZ programjának összeállításán dolgoztak, oly mértékben elégedettek voltak, hogy megkérték alkotmányjogi elképzeléseinek összefoglalására. Ezek jó része, például az Országgyűlés által választandó „reprezentatív államfővel”, az „erős kormánnyal” és az Alkotmánybírósággal mint „az alkotmány őrével” kapcsolatos gondolatai bekerültek az SZDSZ 1989 tavaszán elfogadott programjába, az úgynevezett kék füzetbe vagy könyvbe. Ezt a munkát Tölgyessy még mint „független szakértő” végezte, ám az Ellenzéki Kerekasztal, majd a Nemzeti Kerekasztal vitáiban már az SZDSZ tagjaként vett részt. Alkotmányjogi felkészültsége, energikussága, hiperaktivitása és temperamentumos vitastílusa okán rövidesen a párt egyik legismertebb szakértője és jogi kérdésekben megfellebbezhetetlen tekintélye lett. Az SZDSZ ügyvivői testületét rendszerint ő tájékoztatta az EKA és a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásainak menetéről.

A régi alkotmány teljes körű átírásában, valamint a választójogi és az Alkotmánybírósággal foglalkozó törvények kidolgozásában egyaránt meghatározó szerepet játszott. Kis Jánossal és a párt néhány más vezetőjével szemben úgy vélte, hogy az SZDSZ-nek markánsan meg kell különböztetni magát az MDF-től és más mérsékelt-középutas erőktől, és az állampárttal szemben a lehető leghatározottabban kell képviselni a gyökeres rendszerváltás és a minden önkorlátozás nélküli szabad választások koncepcióját. Az volt a véleménye, hogy „amilyen gyorsan csak lehet, az 1949-es alkotmányt meg kell változtatni, Magyarországnak a legrövidebb időn belül köztársasággá kell válnia. Az államszocializmus teljes frazeológiájának kiirtásával végre kell hajtani azokat a közjogi változásokat, amelyek az ország demokratikus átalakulásához nélkülözhetetlenek.” 1989 második felére Orbán Viktor mellett Tölgyessy Péter vált az ellenzék radikális szárnyának legismertebb alakjává.¹⁰⁴

A Nemzeti Kerekasztal törvényjavaslatoknak tekinthető ajánlásai közül legnagyobb jelentősége az alkotmány módosítására vonatkozó döntéseknek volt. Ezek értelmében „népköztársaságból” Magyarország olyan köztársasággá alakult, amelyben maradéktalanul érvényesülnek a klasszikus hatalommegosztás és a politikai demokrácia elvei. Az alaptörvény deklarálta a többpártrendszer, és kimondta, hogy egyetlen párt sem gyakorolhatja a közhatalmat. Az ország legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti szerve ismét az Országgyűlés lett. Az Elnöki Tanács megszűnt, helyette köztársasági elnöki poszt létesült. Az államfő hatáskörére vonatkozólag az alkotmánymódosítás az 1946-os törvény rendelkezéseit vette alapul, vagyis a köztársasági elnök jogkörét szűkre szabta. Az új alkotmány a régi Országgyűlés jóváhagyásával 1989. október 23-án lépett érvénybe. Ugyanezen a napon kiáltotta ki a köztársaságot Szűros Mátyás, az Országgyűlés elnöke a Kossuth téren. A pártállami diktatúra ezzel jogi és részben már valóságos értelemben is megszűnt.

¹⁰⁴ Uo. 147–168. és Bozóki András – Karácsony Gergely: *Életút és politika*, i. m. 388–389.

A Nemzeti Kerekasztal megállapodásainak értelmében október folyamán a parlament más fontos törvényeket is elfogadott. Ezek egyike az Alkotmánybíróság felállításáról intézkedett. A testület igen széles jogkört kapott. Feladatai közé került a jogszabályok előzetes és utólagos vizsgálata, az alkotmányban biztosított jogok megsértése miatt benyújtott panaszok elbírálása, az alkotmány értelmezése, valamint az állami szervek és az önkormányzatok között felmerülő hatásköri összeütközések megszüntetése. A testület, amely az MDF-es Sólyom László jogászt és környezetvédőt választotta meg elnökévé, 1990. január 1-jén kezdte meg működését.

Az új választójogi törvény értelmében a parlament 386 képviselője közül 176-ot egyéni választókerületben közvetlenül kellett megválasztani. 152 a 20 területi (megyei) pártlistára adott szavazatok alapján került a Tisztelt Házba, 58 pedig az országos pártlistákról, az egyéni kerületi és a területi pártlistás maradékszavazatokra épített kompenzációs rendszer révén. Ebből következőleg a törvény minden választópolgárt két szavazattal ruházott fel. Az egyiket a lakóhelye szerinti egyéni választókerület jelöltjeire, a másikat a pártok területi listáira adhatta le. Ahhoz, hogy egy párt bekerülhessen a parlamentbe, a területi listákon az országos szavazatok legalább 4%-át meg kellett szereznie. A választójogosultságot a törvény két alapfeltételhez kötötte: magyar állampolgársághoz és a 18. életév betöltéséhez.¹⁰⁵

Egyetlen lényeges dologban, az államfő megválasztásának időpontjában és módjában azonban nem tudtak megállapodni. Az ezzel kapcsolatos viták mögött lényegében az a dilemma húzódott meg, hogy egy közeli időpontban megrendezett közvetlen választás nagy valószínűséggel Pozsgay Imrét emelte volna a köztársasági elnöki székbe, amit az SZDSZ és a Fidesz határozottan ellenezett, és ehelyett azt szerette volna elérni, hogy a szabadon választott új parlament voksai döntsenek az államfő személyéről. Az MDF és a hozzá közel álló ellenzéki pártok vagy elfogadták az MSZMP forgatókönyvének tekinthető megoldást, vagy ingadoztak. Bár vétójogukkal nem éltek, az SZDSZ és a Fidesz képviselői végül nem írták alá a szeptember 18-ai megállapodást, hanem népszavazást kezdeményeztek. A referendum négy kérdése a Munkásörtség feloszlására, a munkahelyi pártszervezetek megszüntetésére, az MSZMP vagyoni elszámoltatására és az államfő megválasztásának időpontjára vonatkozott. Mivel az első

¹⁰⁵ Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény. 1914–1999. II. köt.* Budapest, 2000, Osiris, 481–502.